

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 20 051.071
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору історичних наук, професору
Марчуку Василю Васильовичу
(76018, вул. Шевченка, 57,
м. Івано-Франківськ)

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора політичних наук, професора кафедри політичних наук,
професора кафедри економіки та управління бізнесом
Рівненського державного гуманітарного університету
Юськіва Богдана Миколайовича
на дисертацію Бичая Руслана Романовича
**«Державна міграційна політика
в контексті забезпечення національної безпеки України»,**
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 052 Політологія

Актуальність обраної теми дослідження впливає із глибоких змін у сучасному світі, пов'язаних із міграційними процесами. Раніше міграція не спричиняла такого різновиду викликів у соціально-економічній та політичній сферах. У сучасному світі міграційні процеси стали важливим проявом глобалізації і водночас спричиняють ще більш інтенсивну глобалізацію. Зі свого боку, глобалізація впливає на характер міграції як за кількісними, так і якісними параметрами, є безпосереднім каталізатором зростання міжнародної трудової міграції. Багаті та політично стабільні країни, з населенням, що старіє, стикаються зі спадом його чисельності, а відтак стають місцем сильного притягнення мігрантів із сусідніх бідніших і політично менш стабільних країн, з молодим населенням, яке кількісно зростає. Зрозуміло, що ці міграційні явища не могли не призвести до появи численних наукових розвідок і стали стимулом до вироблення міграційної політики, яка повинна забезпечити національну безпеку та гармонійний розвиток суспільства.

Україна, будучи європейською державою, вимушена також вивчати та розв'язувати проблеми міграції, які стали важливими для всіх країн регіону, особливо в контексті європейської інтеграції України. Вона зіштовхнулася зі значними обсягами трудової еміграції власного населення до країн західної демократії. Ринкові трансформації, поява можливості виїзду за кордон, а також тривала економічна криза в Україні є важливими чинниками зростання міграції.

Також сьогодні в Європі перебуває майже 6 мільйонів українських біженців, які були змушені залишити власні домівки через повномасштабне вторгнення російських військ на територію України в лютому 2022 року. Ці масштабні міграційні явища теж вимагають пильної уваги та вирішення з боку держави.

Упродовж останніх десятиліть було проведено безліч наукових досліджень міжнародної трудової міграції, яка привертала значну увагу. Однак в Україні з 2014 року ми спостерігаємо ще одну важливу й чисельну категорію мігрантів – внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Сьогодні цей феномен вимагає глибокого вивчення. Оскільки, як неодноразово підкреслює Р. Р. Бичай (с.14, 168, 217), на нинішньому етапі для України внутрішнє переміщення є новим явищем. Зауважимо, що масштаби цього типу міграції у світі також зростають і на цей момент уже офіційно зареєстровано понад 71 млн осіб (с. 13). Тобто вона набула не лише внутрішнього українського значення, але й міжнародного.

Подібні міграційні виклики становлять потенційну загрозу для системи національної безпеки не тільки для України, а для будь-якої країни чи об'єднання країн, про що автор слушно наголошує у своїй дисертаційній праці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Системний підхід до вибору дисертантом теми дослідження, формулювання завдань, проведення та апробації результатів дослідження зумовлений його виконанням у межах держбюджетної теми Навчально-методичного й наукового центру політичних та євроінтеграційних досліджень «Європейська інтеграція: досвід країн Центральної та Східної Європи та механізми асоціації України» (номер державної реєстрації 0109U001413 Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції є добре обґрунтованими. Насамперед ця обґрунтованість базується на обширному матеріалі, що охоплює теоретичні й політико-правові аспекти реалізації міграційної політики в контексті національної безпеки та особливостей

міграційних процесів в Україні. Для вирішення завдань, визначених у вступі (с. 17), здобувач використовує комплекс методологічних підходів, зокрема міждисциплінарний, політологічний і системний (с. 18-19). У процесі дослідження він активно застосовує різноманітні політологічні методи, такі як case-study, міжнаціональні та міжрегіональні порівняння, статистичні та описові дослідження, а також міжперіодичні порівняння (с. 20). Важливо відзначити, що всі ці методи логічно інтегровані в дисертаційне дослідження.

Обґрунтованість висновків дисертаційної роботи підтверджується через чітко визначену мету роботи – комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів державної міграційної політики України в контексті національної безпеки (с. 16). Для досягнення цієї мети автор визначив низку дослідницьких завдань, які сприяли цілісності проведеного дослідження (с. 17).

Аргументованість результатів дисертаційного дослідження підтверджена апробацією в 13 публікаціях. З них 5 були опубліковані в наукових фахових виданнях України, які віднесені до категорії «Б» у галузі політичних наук, ще 1 публікація була включена до видання, яке додатково відображає результати наукових досліджень. Також, підтверджують апробацію результатів 7 друкованих тез конференцій.

Важливо зазначити, що основні положення та висновки були представлені автором на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах. Здебільшого ці апробації мають актуальний характер і були подані до наукових видань України у 2023 році. Це свідчить про те, що автор врахував найбільш актуальні аспекти предмета дослідження.

Положення, зазначені в опублікованих працях, повністю відображають проблематику, викладену в змісті дисертації (розділ 1 – 1 стаття, розділ 2 – 1 стаття, розділ 3 – 3 статті) (с. 8). Це підтверджує дотримання автором обраної стратегії дослідження та логічну ув'язку основних складових дисертації. Якість, обсяг і кількість публікацій здобувача відповідають вимогам, що висуваються до наукового ступеня доктора філософії.

Отже, з огляду на використання широкої теоретичної бази, яка включає в себе праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, а також на основі обстеження значної кількості нормативно-правових актів і верифікації основних положень дисертації за допомогою емпіричних даних, можна стверджувати, що висновки та рекомендації, представлені у дисертаційному дослідженні Р. Р. Бичая, є належно обґрунтованими.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертації дослідника, полягає у формуванні нового підходу до розуміння «державної міграційної політики як істотного чинника забезпечення національної безпеки» (с. 21). Тут автор виділяє дві важливі компоненти цього підходу: правовий і політичний аспекти у формулюванні та впровадженні нормативно-правових актів для регулювання міграційних процесів. Це стало одним із ключових елементів наукової новизни (с. 21).

Дослідник провів докладний ретроспективний аналіз конституційно-правових актів, що регулювали міграційну політику на території України, починаючи з «Конституції Пилипа Орлика» (1710 року) і завершуючи «Конституцією України» (1996 рік). Проведений аналіз, зокрема, охоплює правові акти Української революції 1917–1920 рр., «Декларацію про державний суверенітет України» (1990 рік) та «Конституцію України» (1996 рік).

Автор вказує на необхідність політичної волі та законодавчих змін для поліпшення національного законодавства (с. 153). Це стосується не лише правових, а й політичних аспектів, оскільки вимагає активної підтримання з боку законодавців.

Дослідник також розглядає питання громадянства в Україні. Наразі, в Україні подвійне громадянство заборонене. Однак створення сприятливих умов для задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, що проживають за кордоном, є важливим аспектом у політиці, яка спрямована на підтримання української діаспори та збереження зв'язків між нею та Україною.

Автор вказує на брак фундаментального документа, що визначає основи міграційної політики України (с. 100-101), а також відомчої розпорошеності в міграційній сфері, що заважає координації та не служить інтересам країни (с. 114-115). Однак дослідник обґрунтовано доводить, що державна міграційна політика України визначається існуючим українським законодавством і комплексом численних підзаконних нормативно-правових актів, що характеризуються системністю та цілісністю. Попри критику, воно загалом забезпечує непогану правову основу для реалізації державної міграційної політики, хоча й потребує істотних змін (с. 114).

Заслуговує на повагу той факт, що Р. Р. Бичай негайно відреагував на події повномасштабного російського нападу на незалежну Україну у 2022 році. Дослідник аналізує вплив вторгнення російських військ на територію України на розгортання масштабної міграційної кризи і на збільшення великої кількості українських біженців і вимушених переселенців (с. 174, 176). Важливим є наголос на необхідності підвищення рівня політичної соціалізації внутрішньо переміщених осіб, що допомагає знизити

ризика виникнення конфліктних ситуацій у суспільстві та сприяє зменшенню напруги на мовному, релігійному, конфесійному та етнонаціональному рівнях (с. 200, 202).

Дисертація також підкреслює актуальність питань повернення українських біженців в Україну та їхньої реінтеграції в українське суспільство і наголошує на необхідності створення умов для повернення та підтримання цих осіб (с. 220).

Практичне значення одержаних здобувачем результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали можуть бути використані як у наукових дослідженнях, так і в освітньо-викладацькій роботі. Прикладне та наукове значення роботи Р. Р. Бичая полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні специфіки міграційної політики держави як важливого чинника в системі національної безпеки. Висновки, отримані в ході дослідження, становлять інтерес: для навчального процесу – під час викладання низки політико-правових дисциплін; для правотворчості – сформульовані автором пропозиції можуть бути використані в законотворчій діяльності для модернізації чинного законодавства, а також можуть бути цікавими для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, політичних суб'єктів, передусім політичних партій та інших громадських об'єднань.

Загальна оцінка змісту роботи. Ознайомлення з текстом дисертації Р. Р. Бичая дає підстави для висновку, що підхід здобувача до розкриття досліджуваної проблематики характеризується глибиною та дослідницькою фундаментальністю. Чітко визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Логіка структури дисертації підпорядкована вирішенню дослідницьких завдань, сформульованих у вступі. Привертає увагу те, що в дисертації не виокремлено висновки за окремими розділами, що відповідає сучасним вимогам до дисертаційних досліджень.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, кожен із яких містить три підрозділи, висновків, списку використаних джерел (360 найменувань) і додатків (8 сторінок). Загальний обсяг праці становить 274 сторінки, з яких основний текст – 211 сторінок. Текст містить таблиці та рисунки. Що стосується аргументації, то відповідно до завдань дослідження (с. 17) і з урахуванням обраної автором проблематики, вона є досить широкою і підкріплена висновками з аналізу значної кількості джерел, документів, нормативно-правових актів тощо.

Логіка побудови дисертації є чіткою та послідовною, починаючи зі вступу (с.13-23), де подано аргументацію обраної теми, мету, завдання та методологію дослідження, викладено положення наукової новизни, практичне значення дослідження, підтвердження його апробації тощо. Розділи роботи мають однаковий обсяг.

У першому розділі (с.24-89) розглядаються теоретико-методологічні засади державної міграційної політики в контексті забезпечення національної безпеки. Другий розділ (с.90-153) присвячений особливостям формування та реалізації державної міграційної політики в Україні, а також перспективам її розвитку в контексті інтеграції України до ЄС. У третьому розділі (с.154-210) проаналізовано політико-правовий феномен вимушеної міграції та проблеми внутрішніх мігрантів в Україні з початку російсько-української війни 2014 року і, зокрема, з моменту повного вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року. Висновки (с.211-222) структуровані відповідно до сформульованих завдань дослідження.

Варто зазначити, що використання гіперпосилань у змісті є зручним додатковим засобом, за допомогою якого можна дістати прямий доступ до компонентів дисертації – розділів, параграфів, списку використаних джерел і додатків.

Отже, за змістом дисертація є завершеною і цілісною науковою працею, що характеризується логічною побудовою і структурою, а також підпорядкованістю всіх елементів дослідження темі та меті дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертації свідчить про дотримання автором вимог академічної доброчесності. Дисертація містить посилання на джерела інформації під час використання ідей, досліджень, тверджень і інших даних. Ознак фальсифікації або інших порушень, які могли б поставити під сумнів незалежність дослідження дисертанта, не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Попри зазначені вище позитивні риси дисертаційної роботи Р. Р. Бичая, хотілося б вказати на деякі дискусійні моменти та висловити кілька зауважень і пропозицій для її удосконалення .

1) У вступі автор вказує, що предметом дослідження є політологічний аналіз безпекового виміру державної міграційної політики України в умовах зовнішньої та внутрішньої міграції населення і появи вимушених переселенців в українському суспільстві. Проте автор концентрує свою увагу, передусім у розділі 3, на політико-правових аспектах ВПО. Аналіз зовнішньої міграції переміщених осіб з України, зокрема до країн Європейського Союзу, надав би дослідженню додаткової ваги та цінності.

2) На нашу думку, підрозділ 2.3 є одним із ключових у цьому дослідженні (оскільки тут йдеться про перспективи України після успішного завершення війни), і, отже, потребував особливої уваги. Проте матеріал і стиль його викладу дещо ускладнені. Зокрема, можна вказати на надмірну деталізацію в тексті законодавчих ініціатив і актів Співдружності Незалежних Держав, які не мають прямого стосунку

до аналізованої теми (с. 148-151). Натомість, наприклад, було б доцільніше надати більше чітких висновків та узагальнень, що випливають із порівняння міграційного законодавства України з урахуванням її євроінтеграційного вектора розвитку.

3) Підрозділ 3.1 відрізняється від інших підрозділів тим, що він не приділяє увагу дослідженню законодавчої бази, а сконцентрований на проблемах ВПО як внутрішніх мігрантів нового типу в Україні й базується на аналізі статистичні дані. На додачу до законодавчих визначень, у цьому розділі подано значну кількість урядової та міжнародної статистики щодо кількості ВПО протягом різних періодів, регіонального розподілу ВПО та повернення частини ВПО до місць постійного проживання. Проте структура викладу матеріалу до певної міри ускладнена. Наприклад, спочатку автор виділяє два періоди вимушеної міграції в Україні (с. 170) і подає статистику з різних джерел. Далі в тексті згадується про три хвилі вимушеного переміщення з Криму та Сходу України (с. 171) і наводиться статистика внутрішніх переміщень згідно із даними Міністерства соціальної політики України (с. 173-174), Міжнародного центру моніторингу внутрішніх переміщень і Міжнародної організації з питань міграції (с. 174-175). Нарешті, подається статистика щодо повернення до місць постійного проживання (с. 175-176). Таким чином, ми маємо великий обсяг інформації, який може ускладнювати сприйняття основних ідей, через надмір статистичних даних і таблиць, що завантажують текст. А в підсумку, можна вказати на відсутність чітких висновків та узагальнень на основі аналізу.

4) Недоліком також можна вважати брак окремо виділених конкретних рекомендацій щодо вдосконалення міграційної політики в Україні з огляду на сучасні реалії та перспективи європейської інтеграції України. Включення таких рекомендацій значно збагатило б роботу.

5) Загалом, структура всієї роботи чітко побудована на використанні логічного причинно-наслідкового ланцюга: подія/факти (як причини) – виникнення та впровадження законодавчих актів/розвиток законодавства (як наслідки). Проте було б цікаво розглянути додатково питання щодо ефективності впровадження законодавчих актів із питань міграції. Зокрема, оцінити досягнення поставлених цілей, ступінь дотримання положень, забезпечення справедливості, ефективного використання ресурсів, адаптивності до змін у суспільстві, економіці та технологіях. Також бракує прогнозів щодо подальшого розвитку міграційної ситуації в Україні та розвитку законодавчої міграційної бази.

Однак наведені зауваження не впливають на позитивне враження від дисертації й не знижують її цінності та наукової новизни. Дисертація написана з глибоким знанням предмета дослідження, автор логічно й науково обгрунтовано робить власні висновки. Отримані результати свідчать про високий рівень професіоналізму автора, його вміння ставити важливі наукові завдання та достовірно й науково обгрунтовано їх вирішувати.

Висловлюючи свої зауваження та рекомендації, ми хотіли б підкреслити, що вони є скоріше пропозиціями для подальших досліджень проблем розроблення ефективної міграційної політики України в контексті забезпечення національної безпеки.

Загальний висновок. Отже, дисертаційна робота Р. Р. Бичая на тему «Державна міграційна політика в контексті забезпечення національної безпеки України» за змістом, формою викладу та отриманими результатами є оригінальним авторським дослідженням, що відповідає вимогам спеціальності 052 Політологія і вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішенням разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21 березня 2022 року). Представлена дисертаційна робота є завершеною працею, у якій отримано нові обгрунтовані результати, що мають наукову новизну та важливе теоретичне і практичне значення. Вважаю, що її автор Руслан Романович Бичай заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук,
професор кафедри економіки та управління
бізнесом Рівненського державного
гуманітарного університету

Богдан ЮСЬКІВ

